

TRÚSKIPTI OG PÍSL Í HRAFNKELS SÖGU

1

EINN lykillinn að merkingu Hrafnkels sögu lýkur upp trúarlegum innviðum hennar. Í sögunni kemur fram skýr áhugi á trúarlífi manns og hvaða þýðingu trúin hefur í lífsverkum hans. Sagan lýsir heitum átrúnaði, píslum, trúskiptum og loks trúleysi. Hrafnkell Hallfreðarson fetar slóð píslarvottsins fyrir trúna á vin sinn Frey, en hafnar honum síðan sem hverjum öðrum hégóma þegar voldugir menn afmá vegsummerki hans. Sagan er þannig auðug af trúarlegum táknum sem vísa til allegórískrar frásagnaraðferðar hennar. En sen Hrafnkels sögu, svo að notað sé hugtak Ólafs hvítaskálds, er bæði fólgið í byggingu sögunnar og einstökum efnisatriðum og táknum.

Hrafnkels saga er öll látin gerast um miðja tíundu öld í heiðnum sið. Margt er einstakt í sögunni, ef hún er borin saman við aðrar Íslendingasögur. Hvergi annars staðar er lýst svo innilegri elsku manns á Frey, sem í sögunni líkamnast raunar í hestinum Freyfaxa. Í engri Íslendingasögu gengur svo heittrúaður goði af trú sinni án áeggjunar kristilegs boðskapar. Og í engri annarri sögu brjóta heiðnir menn blóthús og brenna. Þessi óvenjulega meðferð á hinum forna átrúnaði og trúskipti Hrafnkels vekja grunsemdir um að heiðnin sé ekki til málamynda í sögunni, heldur að hún sé mikilvægur orsakavaldur í syndafalli Hrafnkels. Athygli vekur að straumhvörfum í lífi Hrafnkels valda menn, Þorkell Þjóstarsson og Eyvindur Bjarnason, er verið höfðu sjö vetur utanlands og dvalið í einu höfuðvígi miðaldakirkjunnar í Miklagarði.

2

Í Hrafnkels sögu er greint fyrst frá landnámi Hallfreðar, sem kom af Noregi með konu sinni og fimmtán vetra syni, Hrafnkatli. Hann setti bú á Arnþrúðarstöðum í Breiðdal, en fluttist síðan í Geitdal. Þar dreymir hann

at maðr kom at honum ok mælti: „Þar liggr þú, Hallfreðr, ok heldr óvarliga; fær þú á brott bú þitt ok vestr yfir Lagarfliót; þar er heill þín ǫll“. Eptir þat vaknar hann ok færir bú sitt út yfir Rangá í Tungu, þar sem síðan heitir á Hallfreðarstöðum, ok bið þar til elli. En honum varð þar eptir góltr ok hafr. Ok hinn sama dag sem Hallfreðr var í brott, hlióp skriða á húsin, ok týndusk þar þessir gripir, ok því heitir þat síðan í Geitdal (1. k.).¹

Draumurinn útskýrir ekki aðeins bólfestu Hallfreðar að Hallfreðarstöðum, heldur vegur hann þungt í heildartúlkun sögunnar.

Landnámu og Hrafnkels sögu greinir á um tilurð landnáms í Fljótsdalshéraði. Í Hrafnkels sögu er landnámsmaðurinn sagður faðir Hrafnkels, Hallfreður nokkur sem kom af Noregi, en í Landnámu nemur Hrafnkell Hrafnsson land í Hrafnkelsdal (S283, H244). Skýra mætti þennan rugling á nöfnum landnámsmanna með því að munnmælafrásagnir liggi að baki (Óskar Halldórsson 1976:31–3). Á hitt ber þó að líta að mikilvæg líkindi eru með þeim, þar sem víkur að átrúnaði ættarinnar. Í Landnámu er ekki getið berum orðum um Freysdýrkun, en þar má þó greina duldar tilvísanir til slíkrar dýrkunar.

Aðvörun draummansins afstýrir miklum mannskaða í Geitdal, en eftir verða göltur og hafur er tapast undir skriðu sem féll á húsin. Þær skepnur ríma við dýr Freys, en í Gylfaginningu segir að Freyr æki í kerru með gelti sínum (34. k.). A og D gerð Hrafnkels sögu (gul geit B, og ennt geit C) og Landnáma eru samhljóða um að göltur hverfi undir skriðunni, en í Landnámu er sagt að gríðungur tapist í stað hafurs sögunnar. Hugsanlegt er að dýrin vitni um uppruna þessarar sagnar í heiðni (Meulengracht Sørensen 1992:64) og varðveiti þannig minningu um Freysdýrkun landnámsmannsins. Athuganir Einars Pálssonar benda til þess að arfsagnir um Freysdýrkun á Austurlandi geti legið til grundvallar sögunni (1988:214–15). Skepnurnar eru þó ekki óyggjandi vísbending um forna arfsögn, því að höfundur sem ritaði eða sagði sögu á þrettánda eða fjórtánda öld hefur einnig kunnað að beita slík-

¹ Vitnað er í greininni í útgáfu Jóns Helgasonar á Hrafnkels sögu frá árinu 1959 og getið um kaflanúmer. Sagan er varðveitt í fjórum handritum, auðmerktum með bókstöfunum A, B, C og D. Getið er um mikilvæg lesbrigði milli handrita. Útgáfa Svarts á hvítu á D-gerð sögunnar frá 1987, þar sem farið er eftir próförk Peters Springborgs að fyrirhugaðri útgáfu Árnastofnunar í Kaupmannahöfn, og útgáfa Jóns Jóhannessonar á sögunni í Íslenskum fornritum XI. voru ennfremur hafðar til hliðsjónar.

um tákmyndum og átt hægt með að spyrða einhverja þekkta eða upp-diktaða sögusögn um Frey við Hrafnkel. Af Sturlungu er hægt að ráða hve klókir höfundar voru að fela gagnrýni og ýmsar athugasemdir í torskildum goðsögulegum táknum, þannig að þeir sem kunnu að ráða þær rúnir skildu vel hina tvíbentu tilvísun í goðsögnina (Guðrún Nordal 1992:291–4).

Athyglisvert er að gripirnir skuli farast undir skriðunni. Freysdýrin urðast í þessum náttúruhamförum; í yfirfærðri merkingu má segja að þau séu gefin Frey, guði frjósemi jarðarinnar. Nota má um þennan atburð orðalag sögunnar sjálfar að dýrin séu *grafin niður*, eins og síðar er sagt um Freyfaxa, þegar Einar smalamaður leitar sér að hrossi til reiðar (5. k.). Í Landnámuklausunni er því falin tvíræð tákmynd sem höfundur Hrafnkels sögu kann að notfæra sér á ísmeygilegan hátt og þar glyttir í Freysdýrkun Hrafnkels sem verður örlagavaldur hans. Ennfremur er hún forboði þess sem koma skal. Freyr verður undir í sögunni. Ekki skiptir meginmáli hvort um er að ræða bein rittengsl, munnmælasögn eða annars konar varðveislu sagnarinnar í Hrafnkels sögu óháð Landnámu. Aðalatriðið er að atburðir sögunnar speglast í upphafinu. Varúðarorð draummannsins standa aðeins í sögunni:

fær þú á brott bú þitt ok vestr yfir Lagarfljótt; þar er heill þín ǫll (1. k.).

Draummaður Landnámu tengir brottflutning landnámsmannsins aftur á móti ekki við heill hans, sem er mikilvægt hugtak í merkingarheimi Hrafnkels sögu. Heill föður og sonar er samofin, þar sem trúað var að slík yfirnáttúruleg vernd gengi í erfðir í ættum, eins og alþekkt minni úr öðrum fornsögum sýna. Má til samanburðar nefna sögur af hamingjufylgjum, líkt og þeirri sem sagt er frá í Glúmu. Víga-Glúmur, sem var Freysdýrkandi eins og Hrafnkell, erfði hamingjufylgju móðurföður síns, Vigfúsar, þegar hann var allur (Víga-Glúms saga: 9. k.).

Ef flutningur Hallfreðar úr Geitdal að Hallfreðarstöðum tryggði heill ættar hans bryti boðskapur draummannsins í bága við meginniðurstöðu sögunnar: þá tíð sem Hrafnkell hefur bústað sinn að Aðalbóli – vestan Lagarfljóts – veltur veraldleg gæfa hans niður á við, en þá tíð sem hann býr austan Lagarfljóts, að Hrafnkelsstöðum, er vegur hans mestur og hann vinsælastur. Hrafnkell ríður þó vestur yfir Lagarfljót til að vinna það ódæðisverk er tryggir hann mest í sessi, víg Eyvindar Bjarnasonar (18. k.). Þar með hefnir hann refsingar Sáms og óðalsmiss-

isins. Upphaf sögunnar er þannig ekki úr lausu lofti gripið. Draumurinn snýst, að minni hyggu, ekki um spá um framtíðina, heldur felur hann þvert á móti í sér öfugmæli um það sem koma skal. Hann túlkar írónískt þau umskipti er verða á lífi Hrafnkels; þau valda því að hann kastar fyrir róða þeim átrúnaði sem var grundvöllur lífsskoðunar hans og trúar á heill ættarinnar. Draumurinn varpar ljósi á tvískiptinguna í byggingu Hrafnkels sögu og hnykkir á fáfengileika og alvöruleysi trúskiptanna síðar í sögunni.

3

Pyndingar Hrafnkels og trúskipti hans eru þungamiðja sögunnar og skiptir sú frásögn henni í tvo helminga (Andersson 1988:296; Sverrir Tómasson 1994:794–5). Fyrri hlutinn hnígur að þessum örlagatíðindum og vegur Freysdýrkun Hrafnkels þar þyngst. Hrafnkell strengir þess heit að vega þann er ríði hestinum Freyfaxa í öleyfi hans (3. k.) og þeim eið verður hann síðan að hlíta þegar hesturinn kemur úrigur af svita í Aðalból þar sem Hrafnkell situr að snæðingi (5. k.). Freyfaxi krefur vin sinn um hefnd með gneggi sínu. Hrafnkell sefur þó um nóttina, en ríður í bláum klæðum og með öxi eina vopna í morgunsárið í selið til að höggva varnarlausan smalann.

Það er eftirtektarvert að víg frændanna Einars Þorbjarnarsonar og Eyvindar Bjarnasonar kveðast á við bústörf kvenna. Hið fyrra við ró heiðanna og mjaltir í selinu; hið síðara við þvotta griðkonunnar í ánni. Bæði eru vegin að morgni dags. Þeim er teflt gegn eilífri hringrás náttúrunnar og gagnsemd hins daglega amsturs. Þó að höfundur eyði ekki fleiri orðum í drápin en bústörfin, afhjúpar frásögn hans í senn grimmd þeirra og gagnsleysi.

Hrafnkatli er lýst sem ofsamanni í upphafi sögu, og hefur hann aldrei bætt nokkurn mann sem hann hefur fellt. Í þessu efni er honum líkt farið og Víga-Styr, sem frá er sagt í Heiðarvíga sögu (5. k.; Sigurður Nordal 1940:61). Ungur drengur drepur Víga-Styr í hefnd fyrir föður sinn, þegar Styr hafði rétt snúist til kristni. Bjarni Guðnason hefur líkt þeirri viðureign við átök Davíðs og Góliáts í Biblíunni (1993:110–11).

Ungur og lítt reyndur maður verður Hrafnkatli einnig að falli þó að í sögunni sé hann fórnarlamb. Hrafnkell iðrast vígs Einars, og í merki-legri ræðu lýsir hann því yfir við föður hans að hann vilji bæta hann,

fyrstan fórnarlamba sinna (7. k.). Hann hefur vegið vopnlausan hús-karl sinn, en áður stóð hann í frækilegum einvígjum. Iðrun Hrafnkels er til þess fallin að gera málarekstur Þorbjarnar gegn honum óskynsamlegan í fyrstu, og ljóst af sögunni að Þorbjörn velur heimskulega, þegar hann neitar boðum Hrafnkels. Kemur sú skoðun bæði fram í máli Bjarna bróður hans og Sáms frænda hans við liðveislubónunum (7. k.).

Fall Hrafnkels af veraldlegum stalli um miðja sögu á rætur í dýrkun hans á Frey – en þó er sú ástæða einungis yfirskin – því að landsfræg vígaferli og yfirgangur en ekki dráp eins smalamanns, gera hann að verðugum mótstöðumanni þeirra Þjóstarssona, þegar til Alþingis kemur. Orð Þorkels Þjóstarssonar við Þorgeir bróður sinn þegar hann leitast við að sannfæra hann um að veita Sámi og Þorbirni lið, bera þeirri afstöðu vitni:

þœtti mér mikit vaxa mín virðing eða þess hofðingja er á Hrafnkel gæti nokkura vík róit, en minkask ekki þó at mér fœri sem qðrum, fyrir því at má mér þat sem yfir margan gengr; hefir sá ok iafnan er hættir (10. k.).

Þjóstarssynir ganga í málið gegn Hrafnkatli, til þess að steypa höfðingja af stóli og auka virðingu sína, en ekki til að hefna Einars smalamanns.

Fjórtán dögum eftir að dómur fellur yfir Hrafnkatli á Alþingi koma Sámur og Þjóstarssynir að Aðalbóli til að heyja lögbundinn féránsdóm (13. k.). Aðgangur er hörð. Þjóstarssynir taka Hrafnkel úr rekkju, og sjö menn hans, og hengja þá upp á *váðás* einn. Þeir hengja þá upp á fótunum, með því að *stinga raufar á hásinum þeira ok draga þar í reipin*, og hengja þá þannig upp öfuga. Þeir hanga þar líkt og blautar voðir til perris. Slíkur atburður á sér enga samsvörun í sögnum um íslenska atburði. Engar hliðstæður eru í samtímasögum, þó að nokkuð sé um misþyrmingar í Sturlungu. Þar eru menn hengdir á gálga og strengt að hálsi en ekki ökkla. Mönnum er vissulega refsað fyrir brot sín, en hegningin hæfir þá oft verknaðinum, eins og alsíða var á þeim tíma í Evrópu (Fulk 1986:22). En hvernig gat slík hegning hæft Hrafnkatli?

Hrafnkell hefur í fyrsta sinn unnið víg sem hann iðrast og viljað bæta, hann skal nú *kenna á sér* þess voðaverks og annarra sem hann hefur brotið á mönnum (Davíð Erlingsson 1971:15–16). Líkamlegar meiðingar skulu setja mark sitt á hann svo að hann skilji og finni á lík-

ama sínum djúpsáran missi. Sama orðlag er notað til að lýsa harmi Þorbjarnar við dauða Einars og sársauka Þorgeirs (10. k.) þegar Þorbjörn þrífur í svollna tá hans. Þorkell og Þorgeir ríða inn í söguna sem einhvers konar lausnarar smábændanna og hengja Hrafnkel upp öfugan svo að höfuð snýr til jarðar. Þannig hefur honum og höfðingdómi hans verið kollvarpað. Hann er ekki leystur niður fyrr en blóð er sigið fyrir augu honum svo að hann hefur misst sjónar á jörð sinni. Hann blindast. Þessi atburður er táknrænn fyrir þann umsnúning sem verður á lífi hans við þann verknað sem Freyr eggjaði hann til að vinna.

Að mínu viti hefðu áheyrendur sögunnar á þrettánda og fjórtánda öld skilið mæta vel hvað hér var á seyði. Hinn heiðni Hrafnkell er settur í gervi píslarvottar; en það sem vantar á að aðgerðin verði fullkomnuð er að lífi hans er þyrmt og hann gengur frá vettvangi tvíefldur innra með sér. Það er reyndar torvelt að finna skýrar fyrirmyndir að þessum pyndingum í evrópskum heimildum. Bent hefur verið á ýmsar sundurleitar fyrirmyndir, s.s. í ritum Hómers, Saxa og í refsingum á Englandi á þrettánda öld (Sigurður Nordal 1940:38; McKeown 1972:42–4; Hermann Pálsson 1988:95–6). Til samanburðar má ennfremur nefna sagnir af djöflahreinsunum (*exorzismus*) á miðöldum, þar sem getið er um slíkar öfugsnúnar hengingar, líklega til að djöfullinn ætti hraða undankomuleið úr skrokknum til helvítis (Brown 1982:106). Tengsl við Óðin á vindga meiðinum og vátmeið Víga-Glúms eru einnig umhugsunarverð og má vera að slíkar tilvísanir búi í arfsögnum sögunnar, sem höfundur sögunnar hafi síðan túlkað í ljósi kristinnar trúarreynslu sinnar (Holtsmark 1933:133; Einar Pálsson 1988:95–100). Kollsteypan sýnir hreinsun Hrafnkels af Frey á ljósan, en í senn táknrænan, hátt. Þessi atburður í Hrafnkels sögu er því ekki óhugnanlegur, eins og nútímafræðimönnum hefur verið tamt að telja (Fulk 1986:22), heldur leggur hann þvert á móti áherslu á að sagan og Hrafnkell standi á krossgötum. Hér á eftir verði atburðir séðir frá annarri hlið eða sem andhverfa. Grundvöllur að þeirri túlkun á atburðunum er lagður í draumnum í fyrsta kafla sögunnar.

Verknaður þessi hefur þótt framandlegur í íslensku miðaldariti og því hefur erlendra fyrirmynda verið leitað. Eins og rakið hefur verið er hægt að finna líkindi með honum í ritum sem voru ekki erlend á miðöldum, heldur almenn eign kaþólskra manna sem námu af bókum eða sóttu kirkjur. Píslir voru alþekktar í sögum af helgum mönnum og alþýðlegum iðrunarfrásögnum, og því svo merkingarríkar að naumast

hefði þurft að skýra vægi þeirra fyrir samtímamönnum höfundar Hrafnkels sögu (Sverrir Tómasson 1994:795). Dæmisögur um ofmetnað sem leiddi til falls voru ennfremur kunnar á miðöldum. Andersson leiðir að því getum að Hrafnkels saga bergmáli söguna um Nebúkadnesar sem hrakinn var frá ríki sínum sökum ofmetnaðar síns og mátti þola útleigð í sjö ár þar til hann endurheimti fyrra veldi sitt (1988:296–301). Hrafnkell er slíkur höfðingi en þó eru hinar trúarlegu línur svo skýrt dregnar að lesanda grunar að meira búi undir.

Þol Hrafnkels er reynt til hins ýtrasta. Hann gefst ekki upp og kýs, ólíkt píslarvottinum, lífið þegar Sámur setur honum úrslitakosti. Hann er ungur maður, með *ómegð mikla*, eins og Sámur segir, og heldur í líf sitt til að sjá fólki sínu farborða. Og hann leggur ekki upp laupana þegar á nýtt ból er komið. Í beinu framhaldi af þessum atburðum og burtför Hrafnkels austur yfir Lagarfljót, er sagt frá því hvernig hann byggir veldi sitt upp að nýju; hvernig hann rís upp úr öskunni, eins og fuglinn Fönix forðum. Nú tvíeflist hann og bú hans:

mátti svá at kveða at nálíga væri tvau hqfuð á hveriu kvíkendi (14. k.).

Þessi athugasemd um búskaparhætti á Hrafnkelsstöðum hefur verið skilin sem vísun til frjðsemistrúar Hrafnkels; hún táknar vernd Freys og velþóknun á vígi Einars (Jón Hnefill Aðalsteinsson 1990–2:80–1; Meulengracht Sørensen 1992:64). Hún kemur í kjölfar písla Hrafnkels, en þó áður en hann gengur af heiðinni trú. Ég held að væri sönnu nær að geta líkinda með þessari klausu við annan þolinmóðan höfðingja sunnan úr löndum. Job er höfðingi af öðru sauðahúsi en Hrafnkell, en þó kemur fram svipuð hugsun í íslenskri hómilíu, þar sem *hégóma* ber mjög á góma. Eftir þrengingar, sem Job verður að þola af völdum Satans, er sagt að hann hafi fengið

[fé] halfu fleira en fyrr bæði naut ok sauði ok ulfalda ok asna ok svá húskarla ok *ma[nsmenn]

(The Icelandic Homily Book 44v; stafsetning samræmd hér).

Honum eru launuð þolgæðin og æðruleysið, líkt og Hrafnkatli, með ávöxtun búfjár síns og búaliðs.

Hrafnkell hefur þolað miklar hremmingar. Hann hefur vaknað upp sem nýr maður, fyrir austan Lagarfljót, óheillamegin við ána, ef marka má orð draummannsins við föður hans. Hann hefur skilið við hinn

gamla heim og átrúnað fortíðarinnar, þó að hann hafi ekki enn gengið af Freystrúnni.

Það er umhugsunarefni hvort þessir undarlegu atburðir sögunnar lýsa einvörðungu umskiptum í lífi Hrafnkels eða eru fremur táknmynd um stærri veruleika, þ.e. þau raunverulegu trúskipti sem áttu sér stað á Íslandi við kristnitökuna. Þíslin er svo merkingarþrungin í táknmyndaforða kaþólsks manns, að freistandi er að velta þessari hugmynd fyrir sér. Djöfullinn tekur jafnt á sig mynd norrænna heiðinna goða sem grískra og rómverskra í miðaldaritum (Foote 1984:97–99). Hér er heiðinn höfðingi hreinsaður af Frey – eða fjandanum sjálfum – en valds-mennska hans breytist þó lítið fyrir vikið. Hann snýst ekki til kristni heldur til trúar á mátt sinn og megin. Sá átrúnaður leit engan guð æðri mannum; hógvæð og undirgefni heitrar trúar var horfin Hrafnkatli og hann verður jafnvel voldugri en fyrr. Vígaferli hans breytast úr hvatlegum einvígjum í hernað þar sem hönd hans sést ekki á neinu vopni. Hinn endurborni Hrafnkell er sagður mildari þegar Freyr hefur vikið úr lífi hans, en undir niðri slær hjarta hefndar og fornrar siðferðiskenndar. Fátt hefur breyst að leiðarlökum í sögu Hrafnkels, rétt eins og siðferði höfðingja breyttist lítið á Íslandi þó að Kristur væri orðinn förunautur þeirra um 1000. Undir lok sögu situr Sámur aftur að Leikskálum og Hrafnkell að Aðalbóli.

4

Hestar tengdust Freysdýrkun í öndverðu, líkt og frjósemisdýrkun í öðrum heimshlutum. Óþarfi er að fjölyrða hér um upplag Freyfaxa (Aslak Liestøl 1945; Knut Liestøl 1946). Hvergi í Íslendingasögum er að finna frásögn af svo innilegu sambandi manns og hests eins og í Hrafnkels sögu. Sagan af Einari minnir óneitanlega á ævintýrasögur sem segja frá 'den verbodenen Dingen', eins og bent hefur verið á (Hrafnkels saga 1952:17). Einnig má víða finna slíkar freistingarfrásagnir í ritningunni (1. Mós: 3; Hermann Pálsson 1988:68–9).

Afdrif hestsins vekja hins vegar forvitni. Þjóstarssynir, þeir Þorgeir og Þorkell, eru einnig að verki þegar hesturinn er drepinn. Freyfaxi er leiddur að þverhnípi, augu hans hulin og honum steypt í djúpan hyl. Það er torvelt að finna samskonar meðferð á hesti í íslenskum fornsögum. Í Nýja testamentinu er hins vegar sagt frá er Jesús hreinsar mann í Gerasena af óhreinum öndum, en leyfir öndunum síðan að hlaupa í

tvær þúsundir svína, með þeim afleiðingum að þau steypast niður af þverhnípi í Galíleuvatnið. Svo hljóðar guðspjall Markúsar:

fóru þá óhreinu andarnir út og í svínin, og hjörðin, nær tveim þúsundum, ruddist fram af hamrinum í vatnið og druknaði þar (Mark: 5.13).

Í báðum sögnunum eru dýrin gefin fjandsamlegum öflum, svínunum er fórnað til að tortíma hinum illu öndum, en hesti Freys er drekkt í djúpum hyl. Dýrin sem eru svo illa leikin eru ekki valin af handahófi, svínin voru óhreinu dýrin í gyðingatrú, á svipaðan hátt og hestar hjá kaþólskum mönnum. Hér er því svipuð leið valin til að útrýma hinu illa úr heiminum. Vatnið felur og tortímir í djúpi sínu hinn illa anda, og má finna sambærilegar frásagnir í Biblíunni og ritum kirkjuféðranna, eins og Gregoríusar, þar sem hyldýpið dregur í sig hið illa og er jafnvel bústaður hinna myrku máttarvalda (Forsyth 1987:291; Lurker 1987:236).

Í merkingarheimi sögunnar er Hrafnkell píslarvottur; hann er sviptur öllum eigum sínum og neyðist til að byggja veldi sitt upp frá grunni. Þjóstarssynir láta sér ekki nægja að drepa hestinn, heldur eyðileggja þeir hof Hrafnkels og Þorkell lét,

fletta goðin ǫll. Eptir þat lætr hann leggja eld í goðahúsit ok brenna alt saman (15. k.).²

Sögnin *fletta* er áhugaverð í þessum kafla. Hún er notuð í öllum varðveittum gerðum sögunnar. Af orðstöðulykli Íslendingasagna má ráða að hún kemur fyrir í öðrum Austfirðingasögum, eins og Fljótsdælu og Gunnars sögu Keldugnúpsfífls. Sögnin er mjög algeng í hernaðarlýsingum samtímasagna í merkingunni að fletta hinn sigraða klæðum, dauðan eða lifandi. Í trúarlegum bókmenntum er hún ýmist notuð þegar píslarvottar eru færðir úr klæðum fyrir písl, og um ýmiss konar ránsmennsku (Gade 1988:229–31). Í Hrafnkels sögu er sögnin notuð í merkingunni að fletta goðalífnaskin – og er því í merkingarlegum tengslum við hina trúarlegu texta, fremur en þá veraldlegu. Ekki er skynsamlegt að gera mikið úr þessari sérstöku notkun sagnarinnar, en þó er hún lítið lóð á vogarskálar þeirrar hugmyndar sem sett er hér

² Gerðir sögunnar greinir á um hvor bróðirinn hafi hér verið að verki: Þorkell ABC, Þorgeir D. Þegar D gerð sögunnar er sér um leshátt er ekki hægt að slá því föstu hvor leshátturinn sé upprunalegri (Jón Helgason 1959:vii).

fram, að kaflann af hrakningum Hrafnkels og trúskiptum skuli túlka í víðara trúarlegu samhengi.

Frásögnin af eyðileggingu hofsins er mjög undarleg. Samskonar lýsingar eru alþekktar í frásögnum af kristniboði, eins og í Ólafs sögu Tryggvasonar, þar sem hestur Freys kemur einnig við sögu, en þar eru trúboðar að verki (Flateyjarbók:401–3). Niðurhöggsmennirnir í Hrafnkels sögu eru aftur á móti höfðingjar sem samkvæmt tímatali sögunnar ættu að trúá á heiðin goð. Þessi meðvitaða tímaskekkja rennir enn frekari stoðum undir þá skoðun mína, að sagan eigi alls ekki að vera sögulega rétt, heldur sé allegoría um höfðingjaveldi á Íslandi. Rætur hennar kunna að liggja í heiðni eða í gamalli munnmælasögn, en höfundur hefur sveigt hana að því marki sem hann setti sér í upphafi hennar. Enginn þáttur er tilviljanakenndur í Hrafnkels sögu. Sagan er rammlega sett saman og draumur Hallfreðar í Geitdal fyrirboði atburðanna allra.

Sagan segir svo frá þegar Hrafnkell fær fréttir af þessum atburðum á Aðalbóli:

„Ek hygg þat hégóma at trúá á goð“, ok sagðisk hann þaðan af aldri skyldu á goð trúá, ok þat efndi hann síðan at hann blótaði aldri. Hrafnkell sat á Hrafnkelsstöðum ok rakaði fé saman (16. k.).

Frásögnin af trúskiptum þessa tilfinningamikla trúmanns lætur lítið yfir sér, rétt eins og athugasemdinni sé bætt við til áréttingar. Ekki er greint frá reiði hans né sársauka vegna þessara atburða, heldur gengur hann af trúnni að vel athuguðu máli, líkt og gerðist á Alþingi árið 1000. Orðalagið bergmálar staði í ýmsum trúarlegum textum, svo sem ritningunni, þar sem *hégóma* ber oft á góma. En ákveðinna fyrirmýnda er ekki þörf, þegar um svo afdráttarlaus umskipti er að ræða. Höfundur ítrekar að ásælni Hrafnkels breytist ekkert við þennan atburð. Næsta setning vísar strax að fésæld hans, svo að ljóst er að þrátt fyrir að Freyr sé horfinn úr huga hans, er veraldlegur vegur hans engu minni.

Enda þótt skaplyndi Hrafnkels mildist eftir hrakningar hans virðist héraðsstjórn hans ekki breytast þegar hann kemur að Hrafnkelsstöðum. Valdsmennska hans er söm og áður: *vildi svá hverr sitia ok standa sem hann vildi* (16. k.). En hefndarþörfin hefur ekki dofnað. Polinmóður bíður hann lags og hreyfir sig ekki fyrir en hann getur höggvið bráðina í einni atlgö. Hann veiðir Eyvind í gildru sína og drepur hann eins

og *dýr í festi* (18. k.). Raunar er eftirtektarvert að ekki er sagt berum orðum að Hrafnkell hafi vegið Eyvind heldur fellur hann fyrir höndum hans og liðsmanna hans. Skýr munur er á ofsamanninum sem áður stóð í frækilegum einvígjum í heiðnum sið og hjó Einar, og þeim er ræðst með fjölmenni að Eyvindi. Aðferð hins endurreista Hrafnkels er önnur og hermannlegri, en markmiðið það sama.

Eftir vígið ríður Hrafnkell heim að Hrafnkelsstöðum til að snæða, en heldur svo óhikað áfram för sinni til Aðalbóls, tekur Sám úr rekkju sinni síðla kvölds og setur honum afarkosti. Hann kúgar hann til undirgefni. Sámur kvartar undan meðferðinni við Þjóstarssonu, en fær ekki stuðning þeirra til að ná rétti sínum gagnvart Hrafnkatli. Sagan er í engum vafa um óréttmæti aðgerða Hrafnkels:

fekk hann [Sámr] aldri uppreist móti Hrafnkatli meðan hann lifði (20. k.).

Í D-gerð sögunnar er hnykkt enn frekar á yfiringi Hrafnkels í héraði við lok sögu: *fekk hann aldri uppreisn né rétting*. Niðurstaða sögunnar um óbilgjarna og stranga, og jafnvel óréttmæta héraðsstjórn Hrafnkels verður þannig afdráttarlausari.

5

Hrafnkels saga er gædd mörgum einkennum sem lúka upp sögunni sem allegóríu um höfðingjavald á Íslandi. Hin trúarlegu tákni eru þar í fyrirrúmi: víg Einars, písl Hrafnkels, uppbygging veldis hans, dráp Freyfaxa, eyðilegging hofsins og trúskipti Hrafnkels. Ein tilvísun er enn ónefnd: siglingar þeirra manna sem valda mestum straumhvörfum í lífi Hrafnkels.

Hrafnkels saga fjallar um menn sem vinna verk sín heima í héraði. Hrafnkell kemur fimmtán vetra til Íslands. Landnám hans er eyðidalur til fjalla; frægðarverk ytra eru fjarri leikvangi hans. Einu nafngreindu mótgangsmenn hans eru bændur, Sámur og Þorbjörn, sem eru máttlausir andstæðingar hins vígaglaða ofsamanns. Tvisvar stíga menn að utan inn á söguviðið, Þorkell Þjóstarsson og Eyvindur Bjarnason, sem eru verðugir andstæðingar Hrafnkels og valda óbeint búferlaflutningum hans. Þeir hafa verið utan í sjö vetur þegar þeir koma til sögunnar

og dvalist um hríð í Miklagarði; báðir eru kærir bróður sínum og báð-um er lýst sem skrautmönnum. Þáttaskil verða í sögunni þegar þeir birtast.

Porkatli er lýst á riddaralegan hátt þegar Sámur kemur auga á hann snemma morguns á Alþingi:

Sá var hár maðr ok ekki þrekligr er fyrstr gekk, í laufgrœnum kyrtli ok hafði búit sverð í hendi, réttleitr maðr ok rauðlitaðr ok vel í yfirbragði, líosiærpr á hár ok miðk hærðr. Siá maðr var auðkenniligr, því <at> hann hafði líósan lepp í hári sínu hinu<m> vinstra megin (9. k.).

Þessi lýsing sker sig úr öðrum persónulýsingum sögunnar, að lýsingu Eyvindar undanskilinni, og er það engin tilviljun. Hér er ekki tóm til að rifja upp rannsóknir sem sýnt hafa að Þjóstarssynir eru óþekktir annars staðar frá og gætu því verið tilbúningur sögumanns (Sigurður Nordal 1940:10–16). Þormóður, þriðji bróðir þeirra sem aðeins er nafnið tomt í sögunni, er nefndur í Landnámu (S20, 41, 348; H20, 29, 307; Einar Pálsson 1988:178–81). Auðsætt er af sögunni að vestfirsku bræðurnir eru ómissandi til að hrinda af stað þeim atburðum sem kollvarpa Hrafnkatli, svipta hann trú sinni á Frey og reka hann til endurskoðunar lífs síns. Þeir eru ekki einasta bjargvættir Sáms, heldur afhjúpa pyndingar þeirra á Hrafnkatli, dráp Freyfaxa og eyðilegging hofsins, hégómleika hinna fornu trúarbragða fyrir Hrafnkatli. En ástæða er til að gera greinarmun á bræðrunum. Þorkell er sá bræðranna sem vill styðja Sám, hann gagnrýnir Sám fyrir að þyrma Hrafnkatli á Aðalbóli og hann eyðileggur hofið. Þorkell er ætíð sýnilegri þeirra bræðra í kaflanum um refsingu Hrafnkels, trúskiptum og eyðileggingu heiðinna líkneskja. Honum er teflt fram gegn Hrafnkatli í sögunni og hann ætlar að refsa honum í eitt skipti fyrir öll.

Eyvindur Bjarnason hefur farið víða um heim þann tíma sem frændur hans eiga í deilum við Hrafnkel og er því saklaus af pyndingunum á Aðalbóli. Hann er *hinn vaskasti maðr* og er hann ríður í *litklæðum* og við *fagra skiöldu* fyrir neðan Hrafnkelsstaði finnst griðkonunni hefnd í honum:

Eyvindr Biarnason reið hér yfir á at Skálavaði með svá fagran skiöld at líómaði af; er hann svá mentr at hefnd væri í honum (17. k.).

Eyvindur ber sig riddaralega þegar hann nemur staðar og bíður Hrafnkels sem er á þeysireið á eftir honum. Hann treystir sáttum bróður síns og Hrafnkels, og trúir því að hann standi fyrir utan deilur þeirra. En Hrafnkell eyðir engum kurteisiorðum á Miklagarðsfarann; hann og menn hans drepa hann eins og hverja aðra skepnu.

Landafræði Íslendingasagna skiptir máli við túlkun þeirra (Torfi H. Tulinius 1990:142–3). Lönd og borgir höfðu ákveðna þýðingu í huga sagnaritara. Örnefni eru ekki nöfnin tóm, heldur bregða þau upp mynd af landi, staðháttum, sögum og trúarlífi og skírskota þannig til veruleika áheyranda. Þar sem Hrafnkels sögu skortir frásagnir af frægðarverkum erlendis stingur það í augum að Eyvindur og Þorkell skuli báðir hafa lagt leið sína til Miklagarðs. Eyvindur hafði þegið *góðar virðingar af Grikkia konungi* (3. k.) og Þorkell var *handgenginn Garðskonunginum* (9. k.). Mikligarður, prýddur hinni stærstu og glæsi-legustu kirkju Ægisif, er ein þeirra borga sem lýst er í Leiðarvísi Nikuláasar Bergssonar sem líklega var ritaður á tólftu öld (5. k.). Borgin var mikilvægur áningarstaður á suðurgöngu hins kaþólska manns.

Í samhengi sögunnar skiptir máli að Eyvindur og Þorkell hafi dvalist með kóngi í Konstantínópel. Þeir hafa ferðast víða, en eini nafngreindi staðurinn sem þeir báðir sækja heim fyrir utan Noreg er Mikligarður. Að mínu áliti er mögulegt að höfundur sé að gera því skóna að þeir hafi orðið kristnir, því að ekki er líklegt að heiðnir menn hefðu þegið slíkar sæmdir af konunginum í Miklagarði. Frásögnin af Finnboga ramma í samnefndri sögu er þó athyglisverð í þessu sambandi. Finnbogi kom til hirðar konungs í Grikklandi og sannaði gervileika sinn. Þegar konungur bað hann að taka kristna trú, hikaði Finnbogi en sagðist heita honum *ef þessi boðskapur kemur norður í land þá skulu fáir taka þann sið fyrr en eg og alla til eggja þá er á mín orð vilja hlýða* (20. k.). Í þessum þætti sögunnar er Finnbogi baðaður ljóma umbyrðarlyndis hinnar kristnu trúar sem enn á eftir að ferðast til norðurhjara veraldar. Á sama hátt tel ég að Þorkell og Eyvindur flytji með sér til Íslands hugsjónir sem séu í andstöðu við ríkjandi hugmyndir heiðinna íslenskra höfðingja af ætt Hrafnkels. Þorkatli tekst að brjóta heiðingjann á bak aftur og hefja hann til nýs lífs, en Eyvindur verður fórnarlamb þess misskilnings að samfara trúskiptum Hrafnkels hafi hin forna hefndarskylda sljóvgast.

Nálægð Miklagarðs í textanum gefur sögunni framandlega og trúarlega vídd. Þorkell og bróðir hans steypa Frey eða fjandanum af stalli

sínum og refsa heiðingjanum grimmilega. Verk þessara heiðnu manna verða skiljanlegri ef Þorkell er í sögunni fulltrúi nýrra hugmynda sunnan úr álfu. En Sámur hunsar sjónarmið þeirra og fyrir heimsku hans geldur Eyvindur með lífi sínu. Hann kemur til Íslands mótaður af riddaralegum hugmyndum rétt eins og Þorkell, en Hrafnkell hagar sér ekki eftir suðrænum leikreglum og heggur hann umyrðalaust.

6

Hrafnkels saga stingur í stúf við flestar Íslendingasögur. Í frásögninni eru minni sem eru vel þekkt úr öðrum sögum: dráp, deilur, málaferli á alþingi, sátt, eggjun og hefnd, en í sögunni eru þau meðhöndluð á frjálsan hátt. Í hana vantar marga þætti sem við eigum að venjast úr Íslendingasögum: ekki er gerð grein fyrir ættum manna, nema Noregskonungs, konur koma ekki beint við sögu, þó að þær séu á sveimi í bakgrunni atburða eins og nefnt hefur verið, og Hrafnkell er óvenjuleg hetja, þar sem hann fer ekki utan í leit að metorðum, heldur nemur grösugan eyðidal, líkt og útilegumaður, og gefur sig heitt að Freystrú. Hann er þannig mjög íslensk 'hetja'; sérvitringur sem mótaður er heima í dal sínum. Höfundur hefur ekki áhuga á vígaferlum eða flókn-um deilum, enda skipta lýsingar af vopnfimi ekki máli í sögu hans.

Hrafnkels saga knýr lesandann til að glíma við vandamál sem á margan hátt eru fjarlæg heimi Íslendingasagna. Höfuðefnið er Freysdýrkunin og kollvörpun hennar. Heiðnin er djúpt ofin í söguna, en hið kristna tákn refsingarinnar eða píslarinnar er þó svo óyggjandi að enginn sem handgenginn var kristnum dæmisögum hefði verið í vafa um þýðingu hennar. Höfundur ýkir eða heldur í heiðnina í sögunni til að hamra á þessari táknmynd. Hann skapar þannig trúarlegar andstæður í sögunni svo að hún geti orðið táknræn um stærri veruleika sem er siðferði – eða siðleysi – valdsmanna í trúlausum heimi.

Hrafnkels saga er margræð saga og er mikilvægt að taka fram að ein túlkunarleið útilokar ekki aðra. Í djúpgerð hennar leynast þræðir forns átrúnaðar sem torvelt er að rekja í sundur, en verða þó sýnilegri með samanburði við aðrar fornar frásagnir, eins og af Víga-Glúmi (Einar Pálsson 1988:236 o.á.). Ennfremur fjallar sagan um hvernig höfðingjar á Íslandi halda velli með hikleysi sínu og þrautseigju, þó að með rangindum sé. Að því leyti tel ég túlkun Óskars Halldórssonar (1976:66–7) og von See (1979:56) rétta, þegar þeir staðhæfa að sagan sýni í hnot-

skurn ástæður þess að höfðingjar halda velli. Höfðingjar kunna einfaldlega að stjórna og kúga; Sámur hika og tapar.

Miðkaflinn opnar síðan fyrir öðrum túlkunum á sögunni. Rétt eins og kristnitakan gegnir lykilhlutverki í ýmsum Íslendingasögum, s.s. Njálu, Laxdælu og Eyrbyggju, læðir höfundur henni lymskulega inn í sögu af heiðnum sið. Hér er auðvitað ekki um sannkallaða kristnitöku að ræða, heldur einungis fyrra stig hennar, þ.e. afneitun hins forna átrúnaðar. Skrefið er ekki stigið til fulls. Hrafnkell skilur ekki við Frey eða heim hans til að gangast undir boðorð Krists, heldur má fremur segja að hann skrist til trúar á mátt sinn og megin, líkt og löngum hefur loðað við metnaðarfulla höfðingja, eins og Sighvat og son hans Sturlu á þrettánda öld. En ofmetnaður slíkra manna er þó ekki næg átylla þess að þeim hafi verið velt af valdastóli.

Án pyndinga Hrafnkels og trúleysis væri Hrafnkels saga ekki svo hárnákvæm ádeila á eðli höfðingjavalds, eins og raun ber vitni. Hinn endurborni Hrafnkell, tvíefldur og umvafinn liðsmönnum sínum, sér spegilmynd sína í hinum heiðna tvífara sínum. Sá heiðni var heill og samkvæmur sjálfum sér í afstöðu sinni til einvígja sinna og elskur að guði sínum. Hrafnkell hins nýja siðar á ekki hógværð og einlægni trúarinnar, heldur situr hæstur sjálfur – fagaðri og hægari við fyrstu sýn – en fremur athæfi sín *incognito* – og með fádæma hörku.

HEIMILDIR

Andersson, Theodore M. 1988. 'Ethics and Politics in Hrafnkels saga', *Scandinavian Studies* 60, 293–309.

Biblían. *Heilög ritning. Gamla testamentið og nýja testamentið*, ný útgáfa. 1981. Reykjavík: Hið íslenska Biblíufélag.

Bjarni Guðnason. 1993. Túlkun Heiðarvíga sögu, *Studia Islandica* 50, Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands.

Brown, Peter. 1982. *The Cult of the Saints. Its Rise and Function in Latin Christianity*, The Haskell Lectures on History of Religions, New Series, No. 2, Chicaco: The University of Chicaco Press.

Davíð Erlingsson. 1971. 'Etiken i Hrafnkels saga Freysgoða', *Scripta Islandica* 21, 3–41.

Einar Pálsson. 1988. *Stefið. Heiðinn siður og Hrafnkels saga*. Rætur íslenzkrar menningar, Reykjavík: Mímir.

- Finnboga saga ramma. *Íslendinga sögur* 1. (1987), útg. Bragi Halldórsson, Jón Torfason, Sverrir Tómasson og Örnólfur Thorsson, Reykjavík: Svart á hvítu.
- Flateyjarbók* 1. (1860). [Útg. C. R. Unger og Guðbrandur Vigfússon] Christiania.
- Foote, Peter. 1984. 'Observations on 'syncretism' in early Icelandic Christianity', *Aurvandilstá. Norse Studies*, 84–100.
- Forsyth, Neil. 1987. *The Old Enemy. Satan and The Combat Myth*, New Jersey: Princeton University Press.
- Fulk, R. D. 1986. 'The Moral System of *Hrafnkels saga Freysgoða*', *Saga Book* 23, 1–32.
- Gade, Kari Ellen. 1988. 'The Naked and the Dead in Old Norse Society', *Scandinavian Studies* 60, 219–45.
- Guðrún Nordal. 1992. 'Freyr fifldur', *Skírnir* 166, 271–94.
- Gylfaginning. *Edda Snorra Sturlusonar udgivet efter håndskrifterne*, 1931, útg. Finnur Jónsson, København.
- Heiðarvígá saga. *Íslenzk fornrit* III. (1938), útg. Sigurður Nordal og Guðni Jónsson, Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.
- Hermann Pálsson. 1968. 'Átrúnaður Hrafnkels Freysgoða', *Skírnir* 142, 68–72.
- Hermann Pálsson. 1979. 'Hallfreðs Traum in der *Hrafnkels saga* und seine literarischen Parallelen', *Skandinavistik* 9, 57–61.
- Hermann Pálsson. 1988. Mannfræði Hrafnkels sögu og frumpættir. *Íslensk rit-skýring* 3, Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.
- Holtmark, Anne. 1933. 'Vitazgjafi', *Maal og minne*, 111–33.
- Hrafnkels saga. 1952. *Altnordische Textbibliothek* 1, útg. Baetke, Halle: Max Niemeyer Verlag.
- Hrafnkels saga Freysgoða. *Nordisk filologi* A.2. (1959), útg. Jón Helgason, København: Ejnar Munksgaard.
- Hrafnkels saga Freysgoða. *Íslenzk fornrit* XI. (1950), útg. Jón Jóhannesson, Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.
- Hrafnkels saga Freysgoða. *Íslendingasögur* 2 (1987), útg. Bragi Halldórsson, Jón Torfason, Sverrir Tómasson og Örnólfur Thorsson, Reykjavík: Svart á hvítu.
- The Icelandic Homily Book. *Íslensk handrit* III. (1993), útg. Andrea de Leeuw van Weenen, Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi.
- Jón Hnefill Aðalsteinsson. 1990–2. 'Freysminni í fornsögum: Þjóðfræðileg greining á efni þriggja Íslendingasagna', *Íslensk félagsrit. Tímarit félagsvísindadeildar Háskóla Íslands* 2–4, Reykjavík: Háskólaútgáfan, 69–83.
- Landnáma. *Íslenzk fornrit* I. (1968), útg. Jakob Benediktsson, Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.
- Leiðarvísir. *Sturlunga saga. Skýringar og fræði*. (1988), útg. Bergljót S. Kristjánsdóttir, Bragi Halldórsson, Gísli Sigurðsson, Guðrún Ása Grímsdóttir, Guðrún Ingólfssdóttir, Jón Torfason, Sverrir Tómasson og Örnólfur Thorsson (ritstj.), Reykjavík: Svart á hvítu.

- Liestøl, Aslak. 1945. 'Freyfaxi', *Maal og minne*, 59–66.
- Liestøl, Knut. 1946. 'Tradisjonen i Hrafnkels saga Freysgoða', *Arv* 2, 94–110.
- Lurker, Manfred. 1987. *Wörterbuch biblischer Bilder und Symbole*, München: Kösel.
- McKeown, Arthur E. 1972. 'The Torture in *Hrafnkels saga* – An Echo from Homer?', *Mediaeval Scandinavia* 5, 42–44.
- Meulengracht Sørensen, Preben. 1992. 'Freyr i islændingesagaerne', *Sakrale Navne. Rapport fra NORNA's sekstende symposium i Gilleleje 30.11.–2.12. 1990*, útg. Gillian Fellows-Jensen og Bente Holmberg, Uppsala: NORNA-Förlaget, 55–75.
- Óskar Halldórsson. 1976. *Uppruni og þema Hrafnkelssögu*, Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- von See, Klaus. 1979. 'Die *Hrafnkels saga* als Kunstdichtung', *Skandinavistik* 9, 47–56.
- Sigfús Blöndal. 1978. *The Varangians of Byzantium. An Aspect of Byzantine Military History*, translated, revised and rewritten by Benedikt S. Benediktz, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sigurður Nordal. 1940. Hrafnkatla, *Studia Islandica* 7, Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.
- Sverrir Tómasson. 1994. 'Skorið í fornsögu. Þankar um byggingu Hrafnkels sögu', *Sagnþing helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum 10. apríl 1994*. Síðari hluti, Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 787–99.
- Torfi H. Tulinius. 1990. 'Landafræði og flokkun fornsagna', *Skáldskaparmál* 1, 142–56.
- Víga-Glúms saga*. (1940), útg. G. Turville-Petre, Oxford: Clarendon Press.

SUMMARY

This article offers an interpretation of *Hrafnkels saga* through an analysis of its religious motifs and allusions. The torture (or *písl*) of Hrafnkell and his subsequent conversion divide the saga into two parts. Hrafnkell is introduced as a devoted pagan chieftain who dotes on Freyr, but his ardent beliefs and his oath to Freyr oblige him to kill Einar, a young farmhand, for riding Freyfaxi. As a result Hrafnkell loses his social power and property and, ultimately, his faith in Freyr's protection. The torture, the burning of the temple, the destruction of Freyfaxi and Hrafnkell's conversion are intricately linked in the saga.

The article seeks to analyse the significant religious references in this chain of events in *Hrafnkels saga* and to show that it can be read as an allegory of

Icelandic chieftains who despite their abandonment of paganism in the year 1000 did not substitute their pagan ethics of revenge and government for Christian morals. Such an allegorical interpretation of the saga is supported by the anachronisms within the saga. It is striking in a family saga to find pagan farmers committing the atrocities of wrecking temples and slaying sacred animals. Hrafnkell, though also a pagan, does not abandon his faith in order to convert to Christianity, but for personal reasons. Even though the saga notes that his temperament seems to mellow at this point, he continues with his autocratic style of government and his relentless killing of Eyvindur is in notable contrast to his former single combats (*einvígi*).

The crucial events at the heart of the saga, which are foreshadowed in the dream in the first chapter, suggest an allegorical perspective for the saga. Such an interpretation is further sustained by the fact that the only adversaries worthy of Hrafnkell, Porkell Þjóstarsson and Eyvindur Bjarnason, enter the saga after a period spent in the Christian world. These two men had been away for seven years and travelled to Constantinople where they had received great honours. The author may be suggesting that they came into contact with Christian ideas, which in the tenth century were foreign to Icelandic society. These two men bring about dramatic changes in Hrafnkell's life: Porkell and his brother Þorgeir overthrow Hrafnkell (and would have killed him if Sámur had agreed), but Eyvindur falls victim to the belief that Hrafnkell would honour his settlement more than his duty to revenge.

In this article an attempt is made to show that the two-fold structure of Hrafnkels saga, together with its numerous Christian and pagan references, and anachronisms, make an allegorical interpretation of the saga valid. It is, however, important to emphasise that such a reading of the saga does not exclude other approaches to this complex text.